

Антон Кориневич

Принцип постійного суверенітету над енергетичними ресурсами та його місце у міжнародно-правовому регулюванні використання ресурсів

Принцип постійного суверенітету над енергетичними ресурсами є основним системоутворюючим фактором міжнародного енергетичного права, а також відіграє ключову роль у міжнародно-правовому регулюванні використання ресурсів. Даний принцип походить від суверенітету держав та їх суверенної рівності. Формування цього принципу є нелегким питанням, адже він розвивався здебільшого на основі резолюцій Генеральної Асамблеї ООН, а вже потім був закріплений у положеннях міжнародних договорів та визнаний звичаєвим принципом міжнародного права у практиці Міжнародного суду ООН. На думку деяких вчених, зараз можна простежити певну нову роль даного принципу та нову сферу його застосування.

Principle of permanent sovereignty over energy resources is the main principle of international energy law and plays crucial role in international legal regulation of utilization of resources. Unlike many other principles of international law, principle of permanent sovereignty over energy resources was formed on the basis of resolutions of the UN General Assembly and after this was confirmed in treaty provisions and as the customary principle of international law in the case law of the International Court of Justice. Some scholars consider that nowadays the new role and the new sphere of the application of this principle can be seen.

Міжнародне право окрім принципів, що лежать в основі всієї системи його норм, включає також і такі принципи, які, ґрунтуючись на перших, складають основу відповідної галузі міжнародного права і що тільки при наявності такої основи можна вести мову про те, що певна сукупність норм утворює галузь міжнародного права [1, с. 34]. Основний галузевий принцип як структуроутворюючий нормативний фактор галузі – один з проявів специфіки міжнародного права, для якого характерно піднесення принципу в ступінь правової норми. Отже, одним із основних елементів формування та існування галузі міжнародного права є наявність спеціальних галузевих принципів, серед яких чільне місце займає основний галузевий принцип як головний структуроутворюючий нормативний фактор існування галузі міжнародного права. Питання галузевого принципу як структуроутворюючого фактору становлення галузі міжнародного права та зміст принципу постійного суверенітету над природними (енергетичними) ресурсами досліджували Є.Т. Усенко, Н. Шрайвер. Принцип постійного суверенітету держави або народу над своїми енергетичними ресурсами є основним галузевим принципом міжнародного енергетичного права, його структуроутворюючим нормативним фактором. Основний галузевий принцип як структуроутворюючий нормативний фактор галузі – один з проявів специфіки міжнародного права, для якого характерним є піднесення принципу в ступінь правової норми. Цей принцип ґрунтується на двох завданнях Організації Об'єднаних Націй: праві самовизначення колоніальних народів та економічному розвитку країн, що розвиваються. Формування цього принципу є нелегким питанням, адже він розвивався здебільшого на основі резолюцій Генеральної Асамблеї ООН, а не на основі укладення міжнародних договорів чи сталої практики держав [2]. Саме Генеральна Асамблея ООН відіграла головну роль при обговоренні питання постійного суверенітету над природними ресурсами. Принцип постійного

УДК 341.1 : 620.9

КОРИНЕВИЧ Антон Олександрович,

кандидат юридичних наук, асистент кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

© А. Кориневич, 2013

суверенітету над енергетичними ресурсами походить від більш загального принципу постійного суверенітету над природними ресурсами, важливу роль якого можна також простежити у міжнародному економічному праві та міжнародному праві навколишнього середовища. У міжнародному енергетичному праві цей принцип має вужче значення і стосується лише енергетичних ресурсів і, безумовно, дослідження змісту та становлення цього принципу є важливим завданням для юристів-міжнародників.

Нормативного закріплення принцип суверенітету над природними ресурсами набув у резолюції 1803 Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1962 року, Декларації про встановлення нового міжнародного економічного порядку (резолюція Генеральної Асамблеї ООН 3201 від 1 травня 1974 року) і, нарешті, в Хартії економічних прав і обов'язків держав від 12 грудня 1974 року, у якій сформульоване загальне положення: «Кожна держава має і повинна вільно здійснювати повний постійний суверенітет над всіма своїми багатствами, природними ресурсами і економічною діяльністю, включаючи право на володіння, використання і експлуатацію» [3]. Пункт 1 статті 18 Договору до Енергетичної Хартії (далі – ДЕХ) [4] закріпив, що сторони ДЕХ визнають державний суверенітет і суверенні права щодо енергетичних ресурсів. Держави-учасниці ДЕХ підтверджують, що суверенітет і суверенні права повинні здійснюватися у відповідності з нормами міжнародного права і при їх дотриманні. Наразі цей принцип є принципом звичаєвого міжнародного права і це підтвердив Міжнародний Суд ООН у рішенні по справі збройних дій на території Конго (Демократична Республіка Конго проти Уганди, 19 грудня 2005 року) [5].

Цікавим та важливим є також положення статті 13 ДЕХ, згідно з яким інвестиції інвесторів держав-учасниць ДЕХ можуть бути експропрійовані або націоналізовані, якщо така експропріація здійснюється з метою, що відповідає державним інтересам, без дискримінації, з дотриманням належних правових процедур та одночасно з виплатою швидкої, достатньої та ефективної компенсації. Це положення статті 13 ДЕХ підтверджує положення статті 18 про державний суверенітет щодо природних ресурсів і, на основі цього суверенітету, право держави експропріювати або націоналізувати інвестиції в енергетичну галузь за наявності нагальних обставин. Це говорить про те, що, не зважаючи на те, що ДЕХ є міжнародним договором, який заснований на правилах СОТ (а саме: на лібералізації, на принципі режиму найбільшого сприяння та ін.), він містить положення про суверенітет держави над природними ресурсами і положення щодо експропріації інвестицій в енергетичну галузь.

Важливою концепцією у дослідженні міжнародного енергетичного права в сучасній міжнародно-правовій доктрині є концепція еволюції принципу постійного суверенітету над природними (енергетичними) ресурсами. Як зазначає нідерландський дослідник Ніко Шрайвер у своїй праці «Суверенітет над природними ресурсами: баланс прав і обов'язків» («Sovereignty over Natural Resources: Balancing Rights and Duties»), в останні роки принципи державного суверенітету в цілому і постійного суверенітету над природними ресурсами зіштовхнулися з новими економічними і політичними реаліями, які впливають на їх застосування і тлумачення у сучасному міжнародному праві [6, р. 377 – 379]. Серед таких реалій можна виокремити:

1. Сучасні зміни концепції державного суверенітету;
2. Економічні тенденції, що послаблюють постійний суверенітет над природними ресурсами;
3. Зміна підходу до використання природних ресурсів.

Розглянемо аргументацію нідерландського вченого по кожному питанню.

Ніко Шрайвер зазначає, що у сучасному міжнародному праві державний суверенітет, наріжний камінь міжнародного публічного права, переживає суттєві зміни. Залишається все менше і менше питань, що знаходяться цілковито у внутрішній компетенції держав. Міжнародне право захисту прав людини, резолюції Ради Безпеки ООН щодо підтримання та відновлення миру і безпеки, прогресивний розвиток міжнародного екологічного права – всі ці фактори вплинули на цю тенденцію. Також на позиції державного суверенітету вплинуло визнання домагань корінних народів щодо їхніх земель і природного середовища, а також екологічні питання [6, р. 378]. Саме розвиток у галузі міжнародного права захисту прав людини і міжнародного екологічного права спричинив те, що зараз можна вести мову про появу нового права – права людини на придатне для життя і розвитку природне середовище. Саме таке право визначено у Африканській хартії прав людини і народів і у Конвенції із захисту біологічного різноманіття.

Щодо економічних тенденцій, що послаблюють постійний суверенітет над природними ресурсами, то це питання стало важливим із появою нової глобальної економіки. Створення Світової організації торгівлі та прийняття ряду міжнародних угод в результаті уругвайського раунду переговорів, швидкі темпи глобалізації міжнародного валютного ринку, посилення значення транснаціональних корпорацій у міжнародних відносинах вплинули на послаблення постійного суверенітету держави над своїми природними ресурсами. Головну роль у цьому послабленні відіграла приватизація. Якщо у 1950 – 1980-их роках право власності на природні ресурси знаходилося здебільшого у державних компаній, то зараз все частіше можна побачити ситуації, коли приватний сектор залучається до розроблення і видобутку природних ресурсів. Все рідшими стають випадки націоналізації природних ресурсів і вони виглядають як відголоски минулого [6, р. 378].

Щодо зміни підходу до використання природних ресурсів, Шрайвер зазначає, що протягом багатьох років головною метою основних резолюцій Генеральної Асамблеї ООН з питання постійного суверенітету над природними ресурсами було досягнення повноцінного використання природних ресурсів. При цьому ігнорувалися питання впливу на навколишнє середовище. Наразі ж питання захисту навколишнього середовища має надзвичайно велике значення і можливі наслідки впливу використання природних ресурсів на навколишнє середовище аналізуються і досліджуються.

Таким чином, Ніко Шрайвер робить висновок, що наразі не можна говорити, що в результаті появи тенденцій глобалізації і приватизації принцип постійного суверенітету держави над своїми природними ресурсами є відмерлим чи він не відіграє важливу роль у міжнародному праві та міжнародних відносинах. Таке твердження було б невірним. Цей принцип все ще є основоположним і важливим. Основним питанням протягом наступних двох чи трьох десятиліть буде співвідношення принципу постійного суверенітету держави над природними ресурсами та інших вже встановлених принципів та норм міжнародного права (наприклад, справедливого і рівного ставлення до іноземних інвесторів) і норм, що неодмінно виникатимуть з метою ефективного служіння інтересам теперішнього і майбутніх поколінь [6, р. 380].

Варто зазначити, що на тлумачення принципу постійного суверенітету держави над природними ресурсами значний вплив мав швидкий розвиток міжнародного екологічного права. Наразі цей принцип більше не є просто джерелом свободи визначення кожною державою всіх питань пов'язаних з її природними ресурсами. Наразі цей принцип є джерелом відповідних зобов'язань держави щодо використання цих ресурсів. Це найкраще видно на прикладі Стокгольмської декларації з навколишнього середовища і Всесвітньої хартії природи. Також такі зобов'язання держави, що володіє природними ресурсами, випливають із принципу звичаєвого міжнародного права *sic utere tuo ut alienum non laedas*¹, засад міжнародно-правової відповідальності держав і положень обов'язкових міжнародно-правових документів. Дві універсальні конвенції, відкриті для підписання у Ріо-де-Жанейро у 1992 р., – Рамкова конвенція ООН зі зміни клімату і Конвенція з біологічної різноманітності, – можуть у майбутньому мати значний вплив на управління природними ресурсами і на принцип постійного суверенітету над природними ресурсами. Наприклад, Конвенція з біологічної різноманітності передбачає, що природні ресурси, які знаходяться під юрисдикцією держави, підлягають постійному суверенітету цієї держави, держава має суверенне право їх розробляти (стаття 3). Проте, разом з тим, у цій же статті 3 конвенція також передбачає, що держави несуть відповідальність за гарантування того, щоб діяльність в межах їхньої юрисдикції або під їхнім контролем не наносила шкоди навколишньому середовищу інших держав або районів за межами національної юрисдикції. Таким чином, Конвенція з біологічної різноманітності врівноважує права і обов'язки держави, що володіє природними ресурсами.

Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища і розвитку від 14 червня 1992 р. у принципі 27 і «Порядок денний на XXI століття» закликають до подальшого розвитку міжнародного права сталого розвитку. Нове міжнародне право сталого розвитку складатиметься не лише з норм міжнародного екологічного права, а й з норм міжнародного права розвитку. Як передбачено у главі 39 «Порядку денного на XXI століття», подальший розвиток міжнародного права сталого розвитку повинен приділяти особливу увагу крихкому балансу між питаннями захисту навколишнього середовища і питаннями розвитку. Глава 39 «Порядку денного на XXI століття» закликає до ефективної участі всіх зацікавлених держав у перегляді ефективності чинних міжнародних документів та інституцій для справи правотворення у сфері сталого розвитку.

Постійний суверенітет над природними ресурсами є ключовим принципом міжнародного енергетичного, економічного і міжнародного екологічного права. Як такий він відіграє важливу роль у співвідношенні цих галузей сучасного міжнародного права з метою досягнення сталого розвитку. Відповідно, постійний суверенітет над природними ресурсами може відігравати роль наріжного каменю запропонованого Декларацією Ріо-де-Жанейро і «Порядком денним на XXI століття» міжнародного права сталого розвитку.

Ця нова роль постійного суверенітету над природними ресурсами відповідає еволюції поняття державного суверенітету у сучасному міжнародному праві. Як уже зазначалося, міжнародне право розвивається таким чином, що кількість питань, що знаходяться виключно під внутрішньою юрисдикцією держави, зменшується. Водночас абсолютно зрозуміло, що і державний суверенітет в цілому, і постійний суверенітет над природними ресурсами залишаються важливими принципами міжнародного права. З часів Вестфальського миру 1648 р. суверенітет був і є наріжним каменем міжнародного публічного права і держави продовжують бути головними акторами міжнародних відносин. Немає жодних причин вважати, що ця ситуація зміниться у найближчі десятиліття. Під питанням знаходяться не суверенітет в цілому чи постійний суверенітет над природними ресурсами, а скоріше те, що вони представляють у світі, що змінюється. Зміни у тлумаченні принципу постійного суверенітету над природними ресурсами будуть відбуватися разом із еволюцією міжнародного права. Наразі воно все ще є правом, що орієнтується на держави. Проте зовсім скоро воно може стати правом,

¹ Використовуй свою власність так, щоб не нашкодити власності іншого (лат.)

що орієнтується на людство, перед яким і держава, і індивід, можуть відповідати за нанесення шкоди навколишньому середовищу і в рамках якого сталий розвиток і захист навколишнього середовища стають глобальними завданнями. Якщо буде створена відповідна міжнародно-правова основа, то постійний суверенітет держави над своїми природними ресурсами все ще буде наріжним каменем прав і обов'язків держав у цій сфері [6, р. 395].

Таким чином, принцип постійного суверенітету над енергетичними ресурсами є одним з визначальних у сучасному міжнародно-правовому регулюванні використання ресурсів. Походить він від суверенітету держав і їхньої суверенної рівності і, хоча заснований він був на положеннях резолюцій Генеральної Асамблеї ООН, потім був підтверджений у положеннях міжнародних договорів і практиці Міжнародного суду ООН як звичаєвий принцип сучасного міжнародного

1. Усенко Е.Т. Принцип демократического мира – наиболее общая основа современного международного права / Евгений Трофимович Усенко // Советский ежегодник международного права, 1973. – М. : Наука, 1975.

2. Невід'ємний суверенітет над природними ресурсами. А/RES/1803 (XVII), прийнята 14 грудня 1962 року. – Режим доступу: http://www.un.org/russian/ga/17/docs/res17_2.htm.

3. Хартия экономических прав и обязанностей государств 1974 г. – Режим доступу: <http://www.zonazakona.ru/law/abro/184>.

4. Договор к Энергетической Хартии и связанные с ним документы. – Режим доступу: http://www.encharter.org/fileadmin/user_upload/document/RU.pdf.

5. Judgment in the Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of Congo v. Uganda), 19 December 2005. – Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/docket/files/116/10455.pdf>.

6. Schrijver N. Sovereignty over Natural Resources: Balancing Rights and Duties / Nico Schrijver. – Cambridge Studies in International and Comparative Law, 1997. – 456 p.

Summary

The existence of the main principle of international law is considered as the main prerequisite for the creation and establishment of the branch of international law. Each branch of international law has this basic principle which is crucial and essential for all other rules of this particular branch. Principle of permanent sovereignty over energy resources is the main principle of international energy law and plays crucial role in international legal regulation of utilization of resources. It is based on the general sovereignty of states in international law and international relations and on the principle of sovereign equality of states. Thus this principle has deep roots with the fundamentals of international law. Unlike many other principles of international law, principle of permanent sovereignty over energy resources was formed on the basis of resolutions of the UN General Assembly and after this was confirmed in treaty provisions, in particular in the Energy Charter Treaty, main energy treaty of contemporary international law, and as the customary principle of contemporary international law in the case law of the International Court of Justice. Although nowadays international legal regulation of utilization of resources and international energy law are based on principles of liberalization and free trade, principle of permanent sovereignty over energy resources still is fundamental for these spheres of international law. Notwithstanding this some scholars consider that nowadays the new role and the new sphere of application of this principle can be seen.